

УДК 159.923.5

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТРЕНІНГ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Лапіна М.Д.

ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» м. Маріуполь

Статтю присвячено проблемам теоретичного обґрунтування та розробки соціально-психологічного тренінгу формування професійних якостей особистості майбутніх соціальних працівників. Окреслено проблематику застосування психологічного тренінгу для розвитку професійних навичок і професійно важливих якостей особистості. Проаналізовано основні складові особистісно-професійної компетентності соціальних працівників та їх змістовні характеристики. Розроблено програму тренінгу, окреслено мету, структуру та зміст групових занять з формування професійно важливих якостей особистості соціальних працівників. Стверджується, що розроблений психологічний тренінг має започаткувати основи професійної спрямованості, особистісного розвитку та суб'єктності майбутніх соціальних працівників.

Ключові слова: психологічний тренінг, професійне навчання, професійно важливі якості особистості, соціальні працівники, професійна компетентність.

Постановка проблеми. Соціальна робота є новою академічною дисципліною та професійною діяльністю, що стрімко розвивається на основі запиту сучасного суспільства. Суспільство наразі вимагає від соціального працівника різнобічних знань, умінь не тільки творчо мислити, організувати складні процеси соціальної допомоги, а й на високому рівні забезпечувати розвиток соціального потенціалу людини. Виконати цю особливу місію можливо тільки за умов наявності у соціального працівника особливих якостей зрілої та гармонійної особистості. Багатство його особистості набуває суспільної значущості, стає умовою розвитку як професійних, так і соціальних взаємовідносин. Тому важливою проблемою професійного навчання кваліфікованих соціальних працівників стає формування професійно важливих особистісних якостей. Більшість дослідників погоджуються з тим, що найбільш ефективним засобом розвитку особистості фахівців професій соціальної сфери є соціально-психологічний тренінг як активна, інноваційна форма освітньої роботи, що дозволяє включити особистість в самосвітній процес і

добиватися практичних результатів одразу ж, в ході тренінгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розробки загальних основ психологічного тренінгу розглядаються у працях українських вчених Л. Карамушки, Ю. Швалба, І. Беха, В. Лефтерова, російських (Л. Петровська, Г. Марасанов, Ю.Хрящева, І.Вачков та ін.), та зарубіжних авторів (К. Рудестам, К. Фопель, Р. Баклі та Д. Капл). Концепцію активного навчання, що використовує психологічні та комунікативні тренінги з метою формування певних професійних якостей, висвітлено у працях психологів та педагогів Л. Шнейдер, О. Кульчицької, І. Баклицького, О. Білої, А. Ситнікова, М. Афанасьева, Г. Шумської та багатьох інших. Визначення професійних якостей соціального працівника та вимог до його особистісних властивостей є предметом наукових досліджень Л. Тютті, Г. Лактіонової, О. Карпенко, Р. Вайноли, Н. Шмельової, Є. Холостової, Г. Медведєвої.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Менш розробленою в психологічних дослідженнях є проблематика засто-

сування психологічного тренінгу для розвитку професійних навичок і професійно значущих якостей. Зокрема напрямки організації та проведення соціально-психологічних тренінгів з метою розвитку особистості соціальних працівників в умовах освітнього середовища ще не набули достатньої конкретизації.

Тому метою даної статті є теоретичне обґрунтування та розробка соціально-психологічного тренінгу формування професійних якостей особистості соціальних працівників в процесі професійного навчання.

Виклад основного матеріалу. В сучасній психологічній літературі та практичній роботі термін «тренінг» трактується досить широко та застосовується для позначення різноманітних форм групової психолого-педагогічної роботи від психотерапії до розвиваючого навчання в широкому розумінні. За визначенням І. Вачкова, груповий психологічний тренінг є сукупністю активних методів практичної психології, які використовуються для роботи з психічно здоровими людьми, які мають психологічні проблеми, з метою надання їм допомоги в саморозвитку [2, с. 15]. Більшість авторів, що приділяють увагу проблематиці психологічного тренінгу, детально описують сфери застосування соціально-психологічного тренінгу в практиці психологічної допомоги, корекції та для забезпечення особистісного зростання. Наразі соціально-психологічний тренінг усе частіше використовують у тих галузях людської практики, де успіх діяльності значною мірою залежить від уміння спілкуватися, зокрема й в професійній підготовці соціальних працівників.

Проаналізувавши дослідження проблеми особистісних якостей соціального працівника можна зазначити, що висококваліфікованому фахівцеві соціальної роботи пред'являється цілий комплекс вимог до когнітивної (знання, вміння, навички), афективно-мотиваційної (гуманістична спрямованість), поведінкової (саморегуляція й самоконтроль) сфер особистості. Велика кількість досліджень професійно-важливих характеристик особистості соціального працівника є наслідком складності та багатогранності феномену особистості людини взагалі. Психологічні механізми формування професійних якостей особистості соціального працівника можна розкрити, якщо розглядати закономірності процесу професіоналізації особистості, оскільки професійно важливі якості особистості ще мають перетворитися в індивідуальну професійну компетентність фахівця. Професійна компетентність фахівців є системним багаторівневим утворенням з компонентами когнітивного, експресивного та інтерактивного характеру. З огляду на специфіку професійної соціальної роботи, актуальним є питання формування особистісно-професійної компетентності. Згідно з дослідженнями Є. Густової, динаміку становлення особистісно-професійної компетентності майбутніх соціальних працівників зумовлено розвитком мотиваційно-ціннісного, операційного й рефлексивного компонентів як прояву високого рівня особистісно-професійної зрілості майбутнього фахівця протягом навчання у ВНЗ [3, с. 75].

Операційний компонент особистісно-професійної компетентності представлений комуні-

кативною компетентністю та організаційними здібностями, [5] інформаційною компетентністю [6], екстремальною компетентністю соціального працівника тощо. Рефлексивний компонент особистісно-професійної компетентності соціального працівника пов'язаний з рефлексивністю як з системною якістю особистості [4] та професійною рефлексією, що спрямована на самопізнання, самодослідження, самовдосконалення особистості [7]. Зрештою, зважаючи на морально-гуманістичний характер соціальної роботи, мотиваційно-ціннісний компонент визнається багатьма авторами провідним у формуванні професіоналізму. У професійній соціальній роботі особливо підкреслюється значення таких цінностей, як гуманність, соціальна справедливість, самовизначення, конфіденційність, антидискримінація у професійній діяльності, добродійність, альтруїстична підтримка найбільш вразливих верств населення [8, с. 145].

Відтак, на основі теоретичного аналізу професійно важливих якостей та особистісно-професійної компетентності соціальних працівників з одного боку, можливостей методів психологічного тренінгу з іншого боку, розроблено програму тренінгу розвитку професійних якостей особистості соціального працівника.

Метою тренінгової програми є усвідомлення себе як професіонала, рефлексія професійно значущих якостей суб'єкта, розвиток особистісних якостей, що виявляються недостатніми, формування навичок, необхідних для роботи соціального працівника. Виходячи з цих цілей, структура групових занять складається з трьох великих блоків: блок розвитку комунікативних якостей, блок формування емпатії та співчуття співрозмовнику, блок усвідомлення й розвитку особистісних властивостей.

У першому блоці відбувається діагностика комунікативних якостей учасників тренінгу, усвідомлення закономірностей спілкування людей, розвиток основних навичок ефективного спілкування (навички впевненої поведінки, входження в контакт і виходу їх нього та інші). Відпрацьовуються навички активного слухання, формулювання відкритих питань, відкритого вираження почуттів. Окреме місце займає діагностика й формування лідерських якостей учасників тренінгу. Найбільший ефект мають рольові ігри, вони дозволяють в безпосередній, емоційно привабливій формі відпрацьовувати навички спілкування, рефлексувати особисту поведінку в ситуаціях професійного спілкування. Значне місце в цьому блоці займають методи та техніки асертивного тренінгу – тренінгу впевненої поведінки [1, с. 10].

У другому блоці за допомогою спеціальних психотехнічних і рольових ігор та технік відбувається розвиток здатності до співпереживання, співчуття людині, рефлектується здатність брати на себе відповідальність за інших людей, розвивається здатність до варіативного мислення тощо.

Найбільшою мірою соціальним працівникам необхідно тренування саморегуляції, тому на кожному етапі проводяться вправи по тренуванню здібностей саморегуляції: розвитку прийомів глибокої м'язової релаксації, формуванню навичок аутотренінгу, використовуються медитативні техніки, що необхідні для формування здатності

самоконтролю й ефективного відпочинку. Застосування елементів релаксаційних тренінгів дозволяє підвищувати не тільки психологічну грамотність, а й психоемоційну стійкість до стресів, необхідну в професійній діяльності в кризових умовах.

Третій блок присвячений особистісному розвитку учасників тренінгу. Завданням цієї частини є усвідомлення своїх особистісних якостей, закладення основи для самовдосконалення та особистісного зростання, активізація рефлексивних механізмів особистості, по можливості вирішення внутрішніх конфліктів і суперечностей. Особистісне зростання є цілеспрямованою роботою над вдосконаленням своїх особистісних якостей, що ґрунтується на самопізнанні, самоспонуванні, програмуванні особистісного розвитку та самореалізації. В алгоритм проведення тренінгів особистісного росту зазвичай включаються вправи з самодіагностики (робота з тестами), відпрацювання навичок самоаналізу, психотехнічні ігри з рефлексування, обговорення, елементи проектування й прогнозування свого життєвого та професійного шляху.

Програму тренінгу формування професійно-особистісних якостей майбутніх соціальних працівників розраховано на 9 тренінгових сесій, що проводяться щотижнево протягом навчального семестру. Тривалість кожного заняття складає 1 годину 20 хвилин (2 академічних години), це зумовлено особливостями навчального процесу у вищому навчальному закладі. Тож, великою мірою результативність дій учасників тренінгу залежить від конкретно встановлених норм часу на визначені вправи та завдання. Для занять бажано використовувати класичний варіант обладнання аудиторії для тренінгу, коли всі учасники та викладач-тренер сидять разом по колу, аудиторія повинна бути досить великою, з достатньою кількістю стільців.

Отже, розглянемо безпосередньо зміст тренінгу (структуру тренінгових занять, мету сесії, методи та техніки, що застосовувалися в кожній сесії).

Блок 1. Розвиток комунікативних та лідерських якостей.

Тренінгова сесія 1.

Мета заняття: Ця зустріч починає тренінг, тому в першу чергу учасники знайомляться один з одним, з'ясовують мету та завдання тренінгу. Так само необхідно створити сприятливі умови роботи групи, докладно ознайомити учасників з основними принципами навчання, разом продумати й прийняти правила роботи саме цього конкретного колективу, почати засвоєння прийомів самодіагностики й засобів саморозкриття, приступити до оволодіння активного стилю спілкування й методів передачі та прийому зворотного зв'язку.

Приблизний зміст заняття. Вправи: Знайомство, Бараняча голова, Пересядьте ті, хто..., Самий-самий мій плакат, Автопортрет, Тут і зараз, Без маски. *Підведення підсумків заняття:* прощання (мається на увазі не тільки завершення роботи групи, але й ритуал закінчення кожного заняття).

Тренінгова сесія 2.

Мета заняття: закріпити тренінговий стиль спілкування, продовжити саморозкриття й усвідомлення сильних сторін своєї особистості, ввести загальногрупові ігрові процедури, що допомагають формуванню комунікативних навичок,

формуванню навички та вміння спілкування з різними групами людей.

Приблизний зміст заняття. Вправи: Привітання, Поговоримо про день вчорашній, Плутанина, Вертушка першого враження, Спілкування в парі, Дискусія, Катастрофа в пустелі, Вихід із контакту, Компліменти. *Підведення підсумків:* Емоційна діагностика результатів тренінгової сесії за допомогою цвітових тонів Люшера.

Тренінгова сесія 3.

Мета заняття: сприяти подальшому згуртуванню групи та поглибленню процесів саморозкриття, розвиток умінь самоаналізу та подолання психологічних бар'єрів, що заважають повноцінному самовираженню; за допомогою активної ігрової взаємодії та рольових ігор удосконалити навички асертивної поведінки в ситуаціях спілкування; формування лідерських якостей, здатності до переконання й сили характеру.

Приблизний зміст заняття. Вправи: Привітання, Поговоримо за день вчорашній, Колективний рахунок, Дзеркало, Інвентаризація або модель підприємця, Невпевнені, впевнені та агресивні відповіді, Контакт очей, Заіграна пластинка, Впевнені інтонації, Дар переконання, Телевізор, Драбинка, Контраст. *Підведення підсумків:* Враження, Емоційна діагностика.

Блок 2. Розвиток емпатії та рефлексивних якостей особистості.

Тренінгова сесія 4.

Мета заняття: створити важливий емоційний досвід, використовуючи комплекс методик і вправ сенситивного тренінгу, обмін своїми почуттями й відчуттями, встановлення зорового контакту без використання слів, дослідження рук або обличчя партнера, спонтанне розкриття почуттів і переживань, що допомагає виникненню почуття спільності, створення атмосфери співчуття й підтримки.

Приблизний зміст заняття. Вправи: Ми схожі?.., Поговоримо про дні вчорашньому Заблукав оповідач, Метафора, Невербальний подарунок, Візуальне відчуття, Вгадай предмет, Згадай дотик, Дізнайся товариша, Довіряє падиння, Живі руки, Підняття тіла, Интроскоп, Вправи з візуалізації, *Підведення підсумків:* Компліменти, Емоційна діагностика.

Тренінгова сесія 5.

Мета заняття: подальше згуртування групи й поглиблення процесів саморозкриття, подолання психологічних бар'єрів, що заважають повноцінному розкриттю. Формування одного з фундаментальних механізмів людського взаєморозуміння – емпатії – здатності уявляти себе на місці іншої людини, подумки бачити й «програвати» ситуацію за нього. Розвиток вміння ставити себе на місце партнера і погоджувати з ним свої власні дії, розвиток рефлексивного мислення.

Приблизний зміст заняття. Вправи: Привітання, Поговоримо про день вчорашній, Прорви-ся в коло, Довіра (Сліпий і поводир), Годування, Рефлексія, Клешня, Робот, Уявна соціограма, Релаксація (вправа для початківців), Похвальне слово самому собі. *Підведення підсумків:* Емоційна діагностика.

Тренінгова сесія 6.

Мета заняття: відпрацювати навички розуміння оточуючих людей, їх внутрішнього духо-

вного світу, розвивати професійні навички, такі як версійне мислення, активне слухання, уміння задавати відкриті й закриті питання, розвиток навичок відкритого вираження почуттів.

Приблизний зміст заняття. Вправи: Що в ньому нового?, Молекули, Активне слухання, Розвиток навичок мовчазного невтручання, Техніка парафраза, Вміння вести розмову, Версійне мислення, Пояснення причин, Ваші здібності до щирості, Відкрите вираження почуттів, Виявлення радості, Підведення підсумків: Емоційна діагностика.

Блок 3. Особистісний розвиток учасників тренінгу.

Тренінгова сесія 7.

Мета заняття: Формувати готовність до рефлексії й самоаналізу своєї особистості, закріпити навички самовираження, діагностувати та формувати професійно важливі особистісні якості, проаналізувати сильні й слабкі сторони особистості кожного учасника.

Приблизний зміст заняття. Вправи: Привітання, Поговоримо про день вчорашній, Вибір, Перевтілення, Три імені, Моя улюблена іграшка, Вікова регресія, Минуле – теперішнє – майбутнє, Автобіографія, Проективний малюнок «Я такий, який я є», Маски. *Підведення підсумків:* Обмін враженнями, оплески, Емоційна діагностика.

Тренінгова сесія 8.

Мета заняття: відпрацювати навички розуміння людей, їх внутрішнього духовного світу, закріпити стиль довірчого спілкування та уміння постійного самоаналізу, всебічно проаналізувати сторони особистості кожного учасника.

Приблизний зміст заняття. Вправи: Враження, Поговоримо про день вчорашній, Інтерв'ю, Рекламний ролик, Мовчазне й промовне дзеркало, Комісійний магазин, Три фрази, Від суми та від тюрми..., Особистий герб і девіз, Враження, Мій колір. *Підведення підсумків:* Негативні відгуки, емоційна діагностика.

Тренінгова сесія 9.

Мета заняття: закріпити отримані навички вміння саморозкриття і самоаналізу, підвести підсумки роботи групи, надати психологічну підтримку учасникам групи, відповісти на всі виниклі питання, налаштувати на майбутнє.

Приблизний зміст заняття. Вправи: Хіпі, Поговоримо про день вчорашній, Контрасти, Валіза в дорогу, Тільки один крок, Мудрець з храму, Остання зустріч. *Підведення підсумків:* Емоційна діагностика.

Висновки і пропозиції. Кінцевим результатом розробки тренінгу формування професійних якостей особистості соціальних працівників можна вважати наступне: оригінальність програми, адаптацію програми для фахівців соціальної роботи, можливість органічного застосування тренінгу та його елементів в інших формах навчальної роботи. Структура тренінгу складається з поведінкових (відпрацювання практичних навичок), рефлексивних (розвиток рефлексування як психологічної зрілості особистості), комунікативних (розуміння й відпрацювання навичок слухання, комунікації), релаксаційних (розвиток навичок саморегуляції та релаксації) психологічних ігор та вправ. За допомогою соціально-психологічного тренінгу в умовах психологічної безпеки та довіри учень не тільки отримує комунікативні навички, тренує техніки та методи психологічної інтервенції, але й набуває досвід самопізнання, самовизначення та самореалізації. Тож, психологічний тренінг формування професійно-особистісних якостей започатковує засади професійної спрямованості, особистісного розвитку та суб'єктності майбутніх соціальних працівників. У межах отриманих результатів перспектива подальшого дослідження в цьому напрямі полягає в апробації запропонованої програми засобами психодіагностичного дослідження з метою перевірки її ефективності.

Список літератури:

1. Бишоп Сью Тренинг ассертивности / С. Бишоп; пер. с английского А. Маслов. – СПб., Питер, 2001. – 208 с.
2. Вачков И. В. Основы технологии группового тренинга / И. В. Вачков. – М.: Ось «89», 1999. – 176 с.
3. Густова Е. А. Динамика становления личностно-профессиональной компетентности студентов ВУЗа, будущих социальных работников / Е. А. Густова // Вестник МГОУ. Серия «Психологические науки». – 2012. – № 1. – С. 73-79.
4. Зимовин А. И. Рефлексивные технологии в обучении и саморазвитии студентов / А. И. Зимовин, Заика Е. В. // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. пр. / ред. О. Г. Романовський. – Харків: НТУ «ХПІ», 2016. – С. 290-302.
5. Комунікативна професійна компетентність як умова взаємодії соціального працівника з клієнтом / за ред. А. Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2003. – 87 с.
6. Костева Т. Б. Значення інформаційної компетентності в професійному саморозвитку майбутнього фахівця з соціальної роботи / Т. Б. Костева // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія» Серія: Педагогіка. – 2014. – Т. 246, Вип. 234. – С. 41-46.
7. Раскалинос В. М. Характеристика моделі формування рефлексивної компетентності майбутніх соціальних педагогів / В. М. Раскалинос // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2014. – Вип. 9. – С. 139-142.
8. Тюття Л. Т. Соціальна робота: Теорія і практика / Л. Т. Тюття, І. Б. Іванова. – К.: ВМУРОЛ «Україна», 2004. – 408 с.

Лапина М.Д.

ГВУЗ «Приазовский государственный технический университет»

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ТРЕНИНГ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО ВАЖНЫХ КАЧЕСТВ ЛИЧНОСТИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ

Аннотация

Статья посвящена проблемам теоретического обоснования и разработки социально-психологического тренинга формирования профессиональных качеств личности социальных работников в процессе профессионального обучения. Определена проблематика применения психологического тренинга для развития профессиональных навыков и профессионально важных качеств личности. Проанализированы основные составляющие личностно-профессиональной компетентности социальных работников и их содержательные характеристики. Разработана программа тренинга, определены цель, структура и содержание групповых занятий по развитию профессионально значимых качеств личности социальных работников. Утверждается, что разработанный психологический тренинг может заложить основы профессиональной направленности, личностного развития и субъектности будущих социальных работников.

Ключевые слова: психологический тренинг, профессиональное обучение, профессионально важные качества личности, социальный работник, профессиональная компетентность.

Lapina M.D.

Pryazovskyi State Technical University

PSYCHOLOGICAL TRAINING OF THE FORMATION OF FUTURE SOCIAL WORKERS' PROFESSIONALLY IMPORTANT PERSONALITY TRAITS

Summary

The article is devoted to the problems of theoretical foundation and elaboration of the psychological training the formation of the social workers' professional personality traits during vocational education. The subject matter of psychological training application for development of professional skills and professionally important personal qualities are defined. The key components of social workers' personally-professional competence and their meaningful characteristics are analyzed. The training program, the goal, structure and content of the group training sessions on improvement social worker's professionally important qualities of personality were developed. It is alleged that the developed psychological training can set the scene of the professional direction, personality development and subjectivity of future social workers.

Keywords: psychological training, vocational education, professionally important personal qualities, social workers, professional competence.